

Smärre meddelanden.

Svartsjö slottsruin år 1750.

En teckning af Jean Eric Rehn.

Svartsjö slott var ett af Vasatidens allra egendomligaste byggnadsverk. Dess plan och resning vittna påtagligare än kanske något annat monument från tiden om ett på en gång ifrigt och naivt bemödande att i den kulna Norden skapa en arkitektur efter förnämliga välska förebilder. Såsom symptom om också ej såsom konstverk i och för sig har det sitt stora intresse för forskningen, som bittert nog beklagar att vi icke äga i behåll, ens i ruin, någon del af Vasarnes Svartsjöslott utan måste hämta vårt vetande därom endast ur afbildningar. De hittills kända bilderna af slottet äro en plan från 1620-talet och ett par gravyrer i Sueciaverket från slutet af 1600-talet. En liten bild å den Gripenhielska kartan är af ringa värde, då den uppenbarligen utförts efter den ena af Sueciabilderna. Att densamma skulle ge dessa en borgen för deras sannolikhet som August Hahr¹ antyder är svårt att inse.

Till dessa dokument i bild kommer nu ett hittills okänt, en framställning af slottet från en tidpunkt, då man allmänt antagit, att af detta icke funnits sten på sten. Såväl Eichhorn² som Hans Hildebrand³ uppgifva att slottet efter eldsvådan 1687 blifvit i grund nedrifvet. Att så icke varit fallet framgår af den här meddelade teckningen af J. E. Rehn från år 1750, hvilken i mars 1915 inköptes till Göteborgs Musei Konstafdelning efter att förut ha tillhört en

¹ August Hahr, *Studier i Johan III:s renässans*, II, Uppsala 1910 s. 127.

² Sv. Fornminnesföreningens tidskrift. B. VII.

³ Texten till Wahlström & Widstrands upplaga af *Suecia*. Stockholm 1900.

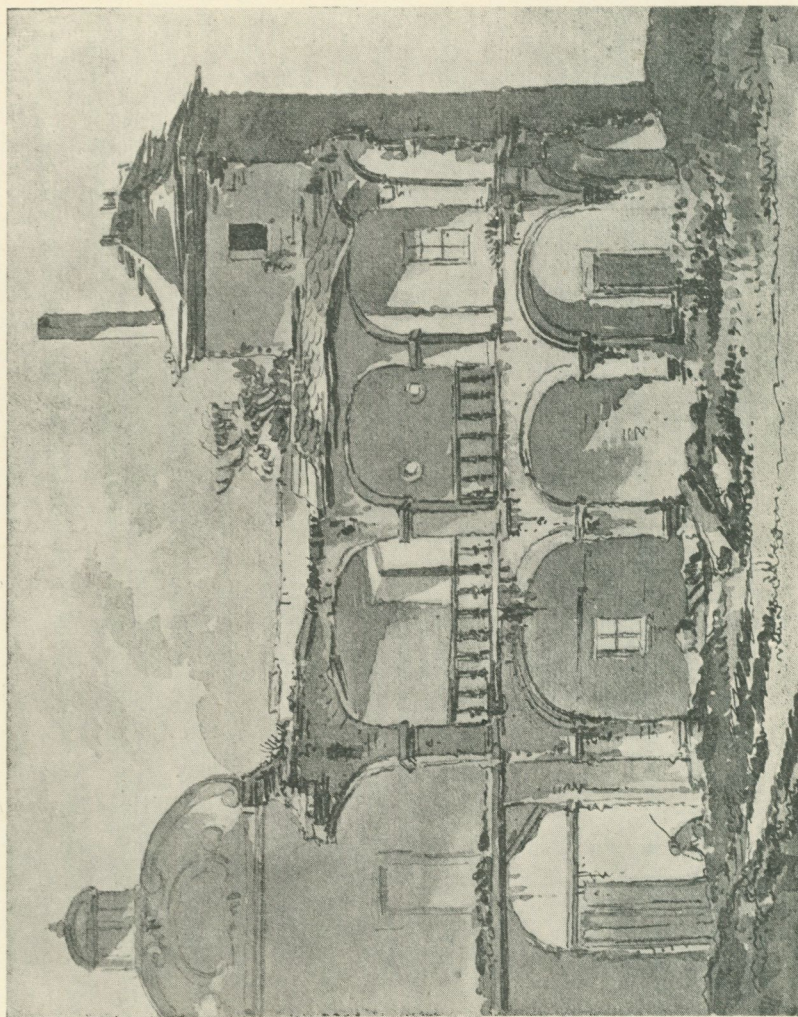

Fig. 1. Svartsjö slott. Teckning af J. E. Rehn. Göteborgs Museum.

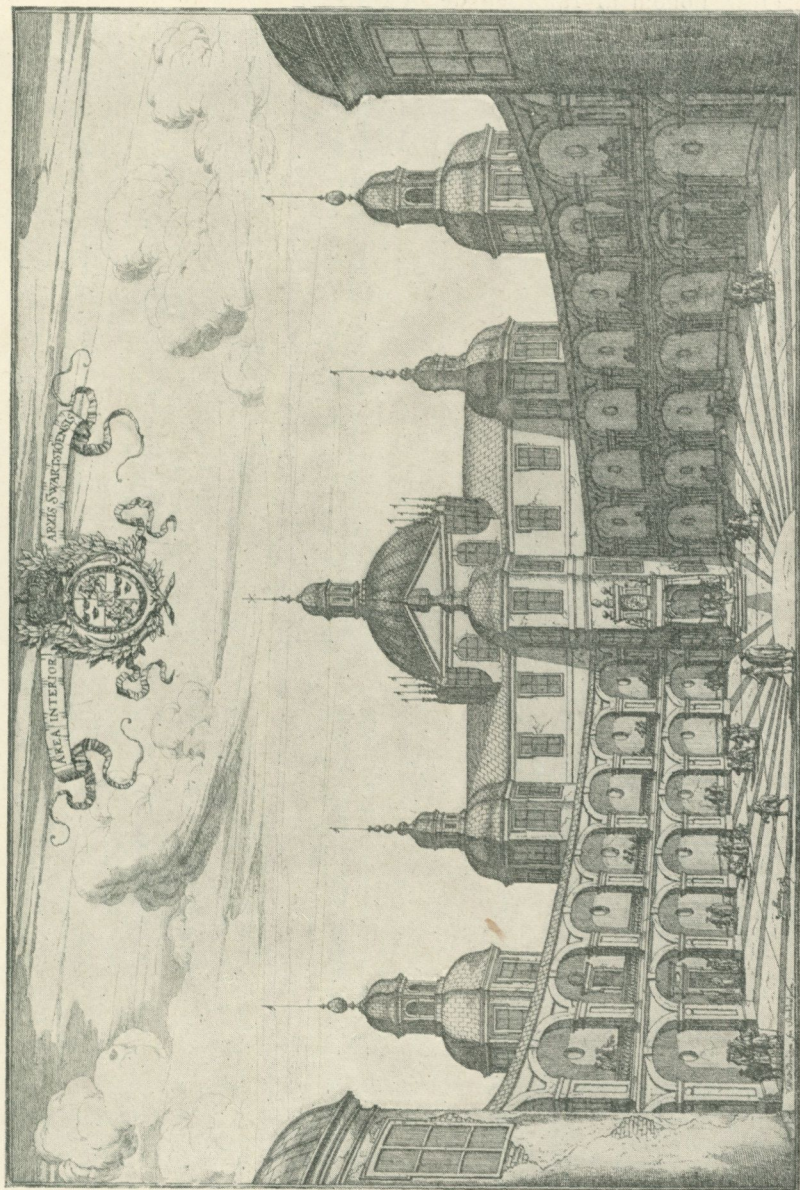

Fig 2. Svartsjö slott. Efter Suecia antiqua.

handteckningssamling, som ägts af grefve Gustaf Adolph Sparre och efter honom af familjen de la Gardie.¹ Den är utförd i penn-teckning och lavyr i tusch på hvitt papper med någon toning i gult här och där och mäter 15,5 cm. i höjd, 19,5 cm. i bredd. Papperet, å hvilket den på 1700-talsvis är uppsatt med en ram af svarta tuschränder, bär inskriften: »Rehn. Svartsjö slot. Ruineradt 1750 d. 3 juni.»

Hela dess prägel är rent pittoresk med underordnande af det arkitektoniskt exakta under den konstnärliga effekten. För oss har den likvisst sitt största intresse såsom konsthistorisk urkund, och det är dess värde ur denna synpunkt som här skall i korthet pröfvas.

Teckningen återger tydligen den runda slottsgårdens sydvästra del från och med tornet midt på västra arkadlängan till och med hufvudbyggnadens gavelparti. Om vi jämföra vår teckning med planen, visar den sig i hufvudsak öfverensstämma med denna i hvad angår tornets form och arkadbågarnas antal, detta i motsats till Sueciabilden af borggården. Planen och Rehns teckning ha ett oregelbundet torn med tre sidor i rät vinkel — teckningen medger i hvarje fall denna tydning — samt fyra arkadtravéer. Sueciabilden visar åttkantiga torn och sex arkadtravéer. Rehn torde alltså här vara pålitligare än Suecia, då väl planen får antagas vara i stort sedt korrekt. Hvad beträffar uppbyggnaden stämma hvarken Rehn eller Suecia med planen. På denna äro framför arkadpelarne anbragta kolonner, som icke återfinnas på någon af teckningarna. Rehns teckning utesluter dock icke att sådana kunna ha funnits, ehuru de vid byggnadens ödeläggande förstörts och fallit ned. Det vill t. o. m. synas som om ett kolonnskaff skulle ligga kvar på gården. Sueciabildens nischmotiv på arkadpelarne, till hvilket ej ens en antydning finnes å Rehns teckning, skulle måhända kunna förklaras som en missuppfattning från gravörens sida af den skisserade originalteckningens kolonner. Särskildt i fråga om undervåningen tyckes detta vara antagligt. Dylika omtolkningar äro i Suecias gravyrer

¹ Se om denna samling O. Granberg, Konsthistoriska studier. Stockholm 1895 s. 62.

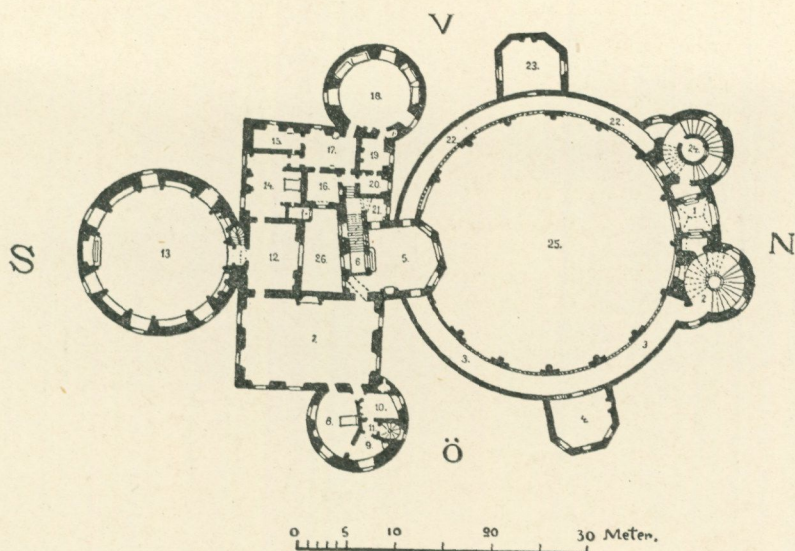

Fig. 3. Plan af Svartsjö slott. 1620-talet.

ingalunda ovanliga. Gå vi så till tornet ha vi först att konstatera Rehns och det första Sueciabladets enstämmighet i en detalj som den höga skorstenen. Medan tornets murkropp, som vi redan sett, ej varit regelbundet åttakantig, har detta tydligen varit fallet med hufven och lanterninen enligt hvad vi på vår nya teckning tydligt kunna iakttaga. Om hufvens kontur ger Rehn intet klart besked, snarast synes hela tornbetäckningen hålla på att störta in, af lanterninen återstå endast några knappa rester.

Af synnerligt intresse är den stora frontonen, som på Rehns bild har den rundsvängda konturen af en »välsk gafvel» från Vasatiden — man jämföre adelshusets gafvel å Stockholms gamla slott, Vadstena samt i all synnerhet Svartsjö ytterport. På Sueciabladen har samma fronton en lågspetsig form som snarare hör hemma inom barockens svenska arkitektur än inom 1500-talets. För Rehn torde den lågspetsiga gafveln ha tett sig såsom något välbekant medan den svängda var främmande och egendomlig. Det är därför icke troligt, att han omotiveradt och utan anledning infört den i sin teckning, som ju i öfriga fall visar sig pålitlig. Återstår att för-

klara Sueciabildernas raka fronton. Måhända återger gravyrverket här som andra gånger en projekterad eller önskad modernisering, hvilken helt visst stod i sämre öfverensstämmelse med slottets helhetsverkan än den ursprungliga formen.

Detaljformer ha af Rehn gifvits i en mycket ringa utsträckning, och man får af hans teckning intrycket af att slottets arkitektur varit af ett ej alltför dyrbart och anspråksfullt slag. Fönsteromramningarna, som ej heller finnas å den första Sueciagravyren voro, som framgår af byggnadsbrefven, målade i stället för huggna i sten och på Rehns tid förbleknade.

Den nyfunna teckningen visar sig vid granskning förtjänt af tilltro och ger oss några upplysningar af värde. Vi få besked om tornens form, om arkadernas antal och arkitektur, vi lära känna en alldeles ny och ganska betydelsefull byggnadsform i den svängda gafveln framför hufvudbyggnaden. Och med hjälp af dessa upplysningar få vi lättare än förut att i vår inbillning bygga upp bilden af den pompösa men meningslösa arkadgården på Svartsjö, som i sin verklighetsfrämmande kulisskaraktär erinrar om kung Ludvigs eklektiska Münchenarkitektur.

Axel L. Romdahl.

Något om Gagnefs gamla mansdräkt.

Länge kände jag inte till någon äldre mansdräkt i Gagnef än *blåtröjan*, sydd som medjerock med söm i lifvet och långa skört, och det *blå lifstycket* eller västen med *två* krappnader; tills jag genom intendenten Wistrands »Svenska folkdräkter» fick reda på ett något äldre lifstycke, en blå väst, knäppt midt fram med *en* knappad.

När jag sedan här i Gagnef gjorde förfrågningar angående denna väst, som jag tänkte möjligen ännu kunde finnas kvar, fick jag helt oväntadt höra talas om ett *rött lifstycke*, knäppt midt fram utan förslag med en tät rad af största sortens Gustafsknappar, och med »remställning af sämskskinn att häkt på knappan», hvilket alltsammans stämde med intendenten Wistrands beskrifning af den äldre blå västen. Dessutom fick jag veta att utanpå det röda lifstycket hade burits